

International Journal of Languages' Education and Teaching
Volume 6, Issue 3, September 2018, p. 264-276

Received	Reviewed	Published	Doi Number
01.09.2018	16.09.2018	30.09.2018	10.18298/ijlet.3153

**An Examination about the Koranic Background of
the Semantic Restriction of the Word Cezâ**

*İsmail SÖKMEN*¹

ABSTRACT

The word *cezâ* which was borrowed into Turkish language through Koran translations in Karakhanid Turkish means "feedback" in the Koran text. The word gains contextual meanings like "reward" and "recompense" when it is used in positive and negative context. There is a word in Turkish language at that period like *yanut* which has same semantic field with the word *cezâ* and common usage. The word *cezâ* which is used in the meaning both "reward" and "recompense" for a while after borrowing in Turkish language, then underwent a semantic restriction and then evolved to mean only "recompense". It can be understood that borrowing had played a role in this semantic change as a linguistic factor. It can be asserted that the word *cezâ* is a prestige borrowing considering the semantic field and usage frequency of the word *yanut* as a rival in recipient language. The interaction between two words which have same semantic field determined the type of the semantic change. The word *cezâ* could hold on to language under favour of either being a prestige borrowing due to be borrowed from a holy writ or being pushed into the meaning "punishment" which is gained depends on the context. The dominant role in this pushing belongs to the negative connotation occurred in the source text Koran. In this paper, it is asserted that being in interaction with the word *yanut* had a role in this semantic change in Turkish language as a "borrowing factor", and one of the main reasons of completing this semantic change process with semantic restriction is the negative connotation of the word *cezâ* develops out of the elements as context, frequency, discourse etc. in the source text Koran.

Key Words: Cezâ, semantic restriction, Koran translations, context, connotation, discourse.

**Cezâ Sözcüğünün Anlam Daralmasına Uğramasının
Kur'anî Zemini Hakkında Bir İnceleme**

ÖZET

Türk diline Karahanlı Türkçesi döneminde Kur'an çevirileri yoluyla girdiği anlaşılan *cezâ* sözcüğü Kur'an'da "geribildirim" anlamına gelmektedir. Olumlu ve olumsuz bağlamlarda kullanıldığında ise sözcük "ödül" ve "olumsuz yaptırım" şeklinde bağlamsal anlamlar kazanmaktadır. Bu dönemde Türk dilinde, *cezâ* ile aynı anlam alanına ve yaygın bir kullanıma sahip olan *yanut* gibi bir sözcük bulunmaktadır. Ödünçlemeden sonra Türk dilinde bu bağlamsal anlamlarıyla kullanılan sözcük daha sonra anlam daralmasına uğrayarak yalnızca "olumsuz yaptırım" ifade eder hâle gelmiştir. Bu anlam değişimi hadisesinde bir dil-içi faktör olarak ödünçlemeden rolü olduğu görülmektedir. Alıcı dildeki rakibi olarak *yanut* sözcüğünün semantik alanı ve kullanım sıklığı göz önüne alındığında *cezâ* sözcüğünün bir prestij ödünçlemesi olduğu iddia edilebilir. Aynı semantik alana sahip olan iki sözcüğün girdiği etkileşim, meydana gelecek semantik değişimin niteliğini belirlemiştir. *Cezâ* sözcüğü hem kutsal kitap kaynaklı bir prestij ödünçlemesi olması hem de bağlama dayalı olarak kazandığı "olumsuz yaptırım" anlamına itilmesi sayesinde ödünçlendiği dilde tutunabilmiştir. Bu itilmede ana rol, kaynak metin Kur'an'da ortaya çıkan olumsuz konotasyona aittir. Bu çalışmada, ilgili sözcüğün Türk dilinde uğradığı semantik değişimde bir ödünçleme faktörü olarak *yanut* sözcüğüyle girilen etkileşimin rol oynadığı ve bu semantik değişime sürecinin anlam daralması ile neticelenmesinin ana sebeplerinden birisinin de kaynak metin Kur'an'da bağlam, sıklık, söylem gibi bazı unsurların etkisiyle sözcüğün olumsuz konotasyon bildirmesi olabileceği ileri sürülecektir.

Anahtar Kelimeler: Cezâ, anlam daralması, Kur'an çevirileri, bağlam, konotasyon, söylem.

¹ Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, i.sokmen@deu.edu.tr

1. GİRİŞ

Semantik disiplinde önemli yer tutan başlıklardan birisi de anlam değişimleridir. Anlam değişimi, *bir göstergenin başlangıçta dile getirdiği kavramda bir daralma, bir genişleme belirmesi ya da aynı sözcüğün bir zaman sonra başka bir kavramı anlatır duruma gelmesidir* (Aksan, 2005: 88). Anlam değişimlerinin çeşitli alt başlıkları vardır. Bunlardan birisi de *anlam daralması* (semantic restriction) olayıdır. Bu olay “anamlı bir birimin daha sınırlı bir kapsam içermeye başlaması, genel bir anlamdan dar bir anlama geçerek değişmesi” olarak tanımlanmaktadır (Vardar, 2007: 20). Anlam değişimlerinin sebepleri üzerinde farklı araştırmacılar farklı tasniflerde bulunmuşlarsa da bunlar genellikle *dil içi (linguistic)* ve *dil dışı (extra-linguistic)* sebepler olarak iki ana başlığa ayrılmaktadır. Semantik değişimlerin dil içi faktörlerinden birisi de ödünçleme (borrowing) olayıdır. Ödünçleme neticesinde aynı anlam alanına sahip (semantic field) iki sözcükten alıcı dilde var olan ile verici dilden alınan arasında bir etkileşim meydana gelir. Bu etkileşimin niteliği semantik değişimin türünü belirler. Bir dilin yaptığı ödünçlemeler ihtiyaç ödünçlemesi yahut prestij ödünçlemesi niteliğine sahiptir. Prestij ödünçlemesinde, bazı yabancı sözcükler/terimler buldukları dildeki durumuna bağlı olarak yüksek prestije sahip olabilir ve bir dil o sözcüğü ödünçlediği zaman sahip olduğu prestijini de almak/kazanmak ister.² Verici dilden alınan sözcükler alıcı dilde mevcut olanla beraber bulunursa ve anlamsal yahut biçimsel olarak farklılaşmıyorsa zaman içerisinde kullanımdan düşer. Ne var ki bu sözcük özel bir anlam elde ederse yahut kendine özgü bir tanınırlık oluşturursa dilde tutunur.³ Bu bağlamda ve bu bilgiler ışığında, çalışmamızın konusu olan *cezâ* sözcüğünün uğradığı anlam daralması olayını hazırlayan sebepler incelenirken alıcı dilde mevcut olan *yanut* sözcüğüyle olan etkileşim, mutlaka göz önünde bulundurulması gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. İNCELEME

2.1. Bağlam ve konotasyon kavramlarının önemi

Bağlam (Alm. Kontext, Fr. contexte, İng. context); bir dil birimini çevreleyen ondan önce ya da sonra gelen, birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen birim ya da birimler bütünüdür (Vardar, 2007: 31). Saussure’ün gösterge kuramı ve daha sonraki çalışmalarda dizge anlayışının genelleşmesiyle sözcüklerin dil içindeki yeri ve dolayısıyla bağlam kavramı önem kazanmıştır (Aksan, 2005: 75). İşte sözcüklerin içinde buldukları cümle yahut sentaktik ilişki içerisinde buldukları diğer sözcüklere göre kazandığı anlamlar, bağlamsal anlam (contextual meaning)’dir. “Duygusal anlam (affective meaning), çağrışımsal anlam (associative meaning), rastlantısal anlam (occasional meaning)” gibi ifadelerle de tanımlanan *konotasyon* (İng. connotation) terimi ise “dilsel bir ifadenin temel anlamının üzerine eklenen ve genel anlamda ve bağlamdan bağımsız olarak tanımlanması zor olan duygusal yahut etkileyici bileşeni” olarak tanımlanmaktadır (Bussmann, 1996: 96). Sözelimi; ragbi, merkezî anlam olarak futbol oyununun özel bir türü iken bu sözcük aynı zamanda zihinde “iri yarı adamlar”, “erkeksilik”, “kaba ve müstehcen davranışlar” yahut “özel okullar” (yani pahalı ve prestijli özel okullar) gibi çağrışımlar uyandıracak gibi ulusal yahut yerel takımdaki bir gururunuzu, aldığınız bir hediye yahut önceki erkek arkadaşınızı çağrıştırabilir (Trask, 1999: 51). Bu terimi *duygu değeri* olarak adlandıran Aksan,

herhangi bir dilden seçilecek kanser, verem, ölüm, cenaze, tabut, morg, salgın, ayrılık, açlık, isyan, terör, üveyana gibi sözcüklerin insanda ürperti, tedirginlik,

² <http://pkdas.in/TNU/hcl/br.pdf>

³ https://www.uni-due.de/SHE/SHE_Change_Semantic.htm

korku, karamsarlık gibi duygusal etkilerde bulunacağı; ilkbahar, kardelen, menekşe, aşk, zafer, başarı, vatan, gençlik, yavru, yetim, öksüz gibi sözcüklerin ise iyimser bir hava yaratarak güzel duygular getireceğini (bk. Aksan, 2005: 56)

bildirerek konotasyonun genelleyici yanına değinmektedir. Trask ise bir ev dolusu kedi besleyen Bayan Simpson ile hayvanlara tahammül edemeyen üstelik onlara karşı alerjisi bulunan Trevor için *kedi* gibi basit bir sözcüğün dahi çok çeşitli konotasyonları bulunabileceğini (Trask, 1999: 51) belirterek konotasyonun özelleştirici yanına dikkati çeker. Bir sözcüğün gerek genel anlamda gerekse de kişiye özel konotasyonları bulunsa da uyandırdığı duygu bakımından bunları *olumlu konotasyon* (İng. positive connotation) ve *olumsuz konotasyon* (İng. negative connotation) olmak üzere iki ana başlığa ayırmak mümkündür.

Yukarıda kısaca açıklanan *bağlam* ve *konotasyon* terimleri, çalışma konumuz olan *cezâ* sözcüğünün Türk dilinde yaşadığı anlam daralmasının arka planının açıklığa kavuşmasında ele alınması gereken kavramlardır. Temel anlamı “karşılık, mukabele, geribildirim” olan bir sözcüğün olumlu konotasyona sahip sözcüklerle bir cümle içerisinde beraber bulunması yahut bunlardan herhangi biriyle doğrudan sentaktik ilişkide bulunması sözcüğe “ödül” ve “olumsuz yaptırım” gibi *bağlamsal anlamlar* kazandırır. Sözelimi; “iyi karşılık~olumlu geribildirim=ödül”, “kötü karşılık~olumsuz geribildirim=ceza” yahut “iyilerin karşılığı~geribildirimleri=iyilerin ödülü”, “kötülerin karşılığı~geribildirimleri=kötülerin cezası” şeklinde semantik bir eşitleme yapmak mümkündür. Bu bağlamda; “karşılık” temel anlam, “ödül” ve “ceza” ise bağlamsal anlam olmaktadır. Her ne kadar konotasyon kavramı aynı zamanda kişiye özelse de, genel duygu itibarıyla birer bağlamsal anlam olarak “ödül” sözcüğünün konotasyonunun olumlu, “ceza” sözcüğününkinin ise olumsuz olduğunu söylemek mümkündür.

2.2. Anlam alanı ortaklıkları ile bağlamsal ve konotasyonel durumları bakımından *yanut* ve *cezâ* sözcükleri

Köktürkçeden beri Türk dilinde varlığını sürdüren ve tarihî Türk lehçelerinde sıklıkla kullanılan *yan-* fiilinin temel anlamı “dönmek”tir. Bengü taşlarda *yantur-*, *yanturu*, *yana* gibi fiil ve zarf biçimleriyle de geçen (Ercilasun, 2016: 726-727) bu sözcük Uygurcada da bütün bu biçimleriyle mevcudiyetini sürdürmüştür. Fakat *yan-* fiilinden, fiilden isim yapan *-(x)t* ekiyle türeyen *yanut* sözcüğü Uygurcadan itibaren yazılı metinlerde görülmeye başlamıştır. Uygurcada sözcüğün hem *yanut* hem de *yantut* biçimleri bulunmaktadır (Caferoğlu, 2015: 284). *Yantut* sözcüğü *yanut* ile eş anlamlı olup *yan-* fiilinin ettirgenlik formu olan *yanut-* fiilinden türemiştir (Clouston, 1972: 946). Uygurcada “karşılık, bedel, cevap” anlamlarına gelen *yanut* sözcüğü, bu tarihî lehçede aynı zamanda *yanut bitig* şeklinde bir söz öbeği içerisinde “geçici iade belgesi, sözleşmesi” anlamına da gelmektedir (Caferoğlu, 2015: 284). Reşit Rahmeti Arat, *yanut bitig* yahut *yantut bitig*’in “muayyen bir müddet için alınan malın iadesi münasebeti ile tanzim edilen vesika” olduğunu bildirmektedir.⁴ Sözelimi; Uigurische Sprachdenkmäler’de geçen *tutup torku yanut bitig bērdimiz* “bu vesile ile ipekli kumaş alındı makbuzu ile ilgili iade belgesi verdik” (Clouston, 1972: 946) cümleciğinde sözcüğün bu anlamda kullanıldığı görülmektedir. Dîvânü Lugâti’t-Türk’teki söz *yanutı* ibaresinden (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 359), sözcüğün yalnızca hukukî ve ticarî bir terim olarak fiilî karşılıklar için kullanılmadığı, aynı zamanda sözlü karşılıklar için de kullanıldığı anlaşılmaktadır. O hâlde *yanut* (~*yantut*) sözcüğünün temel

⁴<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=364405&/Eski-T%C3%BCrk-Hukuk-Vesikalar%C4%B1-/-Prof.-Dr.-Re%C5%9Fit-Rahmet%C3%AE-Arat>

anlamını “olumlu veya olumsuz nitelikteki bir söz veya eyleme taşıdığı nitelik dengince sözlü veya fiili olarak verilen karşılık” olarak tanımlayabiliriz.

Küentso (Hüen-tsang) biyografisinde geçen ve “mukabeleten, karşılık niteliğindeki armağan” anlamına gelen *yanut bêleg* söz öbeğindeki anlam ve kullanımdan, sözcüğün “ödül” veya “olumsuz yaptırım” anlamı taşımadığı fakat bu anlama gelebilecek sözcüklere “karşılıklılık niteliği” kazandırdığı anlaşılmaktadır. Karahanlı Türkçesi eserlerindeki kullanımlarına bakıldığında ise *yanut* sözcüğünün tıpkı *cezâ* sözcüğü gibi bağlama dayalı olarak “ödül” ve “olumsuz yaptırım” anlamlarını kazandığı görülmektedir:

5020. beyit: *ilig aydı emgep yügürdüñ öküş / yanut birsü teñri ol emgekke tuş* (Arat, 1991: 501) “Hükümdar şöyle dedi: -Çok koşun ve çok zahmet çektin; bu zahmetlere mukabil Tanrı sana hak ettiğin **mükâfatı** versin.” (Arat, 1959: 362).

929. beyit: *isiz kılsa isiz yanutu ökünç / usa edgünlük kııl isizke öcün* (Arat, 1991: 110) “Kötülük edersen, **kötülüğün karşılığı** peşimanlıktır; elinden gelirse, kötülüğün inâdına, iyilik yap.” (Arat, 1959: 78).

Bu noktada akla gelen soru, bu eserlerde *yanut* sözcüğünün bağlamsal anlamlarında olumlu konotasyona doğru bir yönelim olup olmadığıdır. Bu sorunun cevabı için sözcüğün sıkça geçmesi nedeniyle durumu tespit imkânının bulunduğu Kutadgu Bilig’e müracaat edilmiştir. Bu eserde 170 yerde⁵ *yanut* sözcüğü geçmektedir. Bunların 114’ünde sözcük “cevap” anlamında iken 57’sinde⁶ “karşılık” anlamındadır. Bu 57 yerin 9’unda bağlam olumsuz ve 3’ünde de nötr iken 45 yerde bağlam olumludur. Dolayısıyla 11. yüzyıl itibarıyla sözcüğün olumlu konotasyona bir yöneliminin söz konusu olduğu söylenebilir. Hemen bu noktada dikkatimizi önemli bir husus çekmektedir. Bu husus; Arapçadan Kur’an çevirileri yoluyla Türk diline giren *cezâ* sözcüğünü anlam daralmasına iten başlıca sebeplerden birisinin *yanut* sözcüğünün leksikolojik ve semantik durumu ile ilgili olduğudur. O devirde “karşılık” anlamı için kullanılan *yanut* sözcüğü yaygın bir kullanım alanına ve yüksek sıklığa sahiptir. Hem daha ziyade olumlu bağlamda kullanılmak suretiyle olumlu konotasyon bildirmesi hem de sahip olduğu sıklık gücü dikkate alındığında bu sözcüğün henüz alıntılanan *cezâ* sözcüğünü “olumsuz yaptırım” anlamına itmiş olabileceği öne sürülebilir.

***

Cezâ sözcüğünün Türk diline ilk kez, hangi eserde girdiğini tespit edebilmek için verici dil Arapçadan ödünçlemelerin başladığı Karahanlı dönemi eserlerinden itibaren işe başlamak gerekmektedir. Bu eserlerin söz varlığı incelendiğinde⁷ *cezâ* sözcüğüne ilgili dönemde yalnızca, dil özellikleri itibarıyla Karahanlı dönemine aidiyeti benimsenmiş olan iki Kur’an çevirisinde (Rylands ve Türk-İslâm Eserleri Müzesi 73 numaralı nüsha) rastlanmaktadır. Bu da sözcüğün Kur’an çevirileri yoluyla Türk diline girdiğini göstermektedir. O hâlde sözcüğün Türk dilinde uğradığı bu semantik değişimin nedenleri

⁵ Kutadgu Bilig Dizini’nde *yanut* sözcüğünün geçtiği yerlerden birisi olarak verilen 2199. ve 2676. beyitte böyle bir sözcük yoktur.

⁶ y. 753, 1569, 1688, 1690, 1877, 2819, 3065, 3240, 3426, 3571, 4182, 4237, 4310, 4432, 4436, 4471, 4626, 4771, 5020, 5059, 5131, 5443, 5683, 5772, 5790, 5794, 5890, 5893, 6256, 6262; y.-ka 4182; y.-ı 929, 932, 937, 1354, 2980, 2985, 3510, 3577, 3584, 3588, 4471, 4872, 5320, 5766, 5785, 5790, 5794, 6022, 6260, 6264, 6263; y.-ın 1597, 1688; y.-lug 5791, 5893. (Beyit numaraları içerisinde italik olarak yazılanlar olumlu bağlamı, altı çizili olarak yazılanlar olumsuz bağlamı, koyu olarak yazılanlar nötr bağlamı göstermektedir. *Yanut* sözcüğünün geçtiği tüm beyitler için bk. Arat, 1979: 522-523.)

⁷Divânu Lugâti’t-Türk, madde başları Türkçe açıklamaları Arapça olan bir eser olması bakımından bu sorunun yanıtını aramaya uygun bir nitelik taşımamaktadır.

araştırılırken kaynak metin olan Kur'an'daki kullanımlarının mutlaka incelenmesi gerekir. Zira bu semantik değişimi hazırlayan zeminin kaynak metinde oluşmuş olması muhtemeldir.

Bu çevirilerde, ilgili kökün gerek isim gerekse fiil formlarında, *cezâ* sözcüğü için tamamıyla *yanut* karşılığı kullanılmıştır⁸. Yalnızca Türk İslâm Eserleri Müzesi 73 numaralı nüshada Âl-i İmrân suresi 87. ayet (bk. Kök, 2004: 42) ve Rylands nüshasında Mâide suresi 29. ayetteki çevirilerde (bk. Ata, 2004: 22) *yanut* yerine *cezâ* sözcüğü karşılık olarak kullanılmıştır. Bu ayetler incelendiğinde ayetlerin ikisinde de ilgili sözcüğün olumsuz bağlamda geçtiği dikkati çekmektedir:

(3:87) *ulâ'ike cezâ'uhum enne 'aleyhim la'netallâhi ve'l-melâ'iketi ve'n-nâsi ecme'îne* "İşte onların cezası, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanlığın lanetine uğramalarıdır." (Karaman vd., 2002: 58).

(5:29) *innî urîdu en tebû'e bi ismî ve ismike fe tekûne min aşhâbi'n-nâri ve zâlike cezâ'u ez-zâlimîne* "Ben istiyorum ki, sen, hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenip ateşe atılacaklardan olasın; zalimlerin cezası işte budur." (Karaman vd., 2002: 106).

Kur'an'da *cezâ* sözcüğünün temel anlamı "geribildirim" dir. Fakat sözcük, olumsuz konotasyona sahip sözcüklerin (*azâb*, *nâr* "ateş", *hamîm* "kaynar su", *cehennem* vb.) bulunduğu bir cümle ya da pasaj içerisinde ise yahut bunlarla doğrudan sentaktik bir ilişkide bulunmuş (*cezâu'l-kâfirîn* "kafirlerin cezası", *cezâu'z-zâlimîn* "zalimlerin cezası") ise "olumsuz yaptırım" anlamını kazanır. Şayet olumlu konotasyona sahip sözcüklerin (*cenneh* "cennet", *hadâik* "bahçeler", *husn* "güzellik", *mefâz* "kurtuluş, kazanç" vb.) bulunduğu bir cümle ya da pasaj içerisinde ise yahut bunlarla doğrudan sentaktik bir ilişkide bulunmuş (*cezâu'l-muhsinîn* "iyilerin ödülü") ise "ödül" anlamını kazanır. Bunların her ikisi de bağlamsal anlamlardır. Bu durumu birkaç örnekle somutlaştırmak gerekirse, Mâide suresi 95. ayette ihramlı iken kasten bir hayvanı avlayıp öldüren kişinin bu fiilinin "Kâbe'ye varmak üzere öldürdüğü hayvanın dengini kurban getirmek, fakirleri doyurmak yahut oruç tutmak" şeklindeki "geribildirimi" *cezâ* sözcüğüyle ifade edilmişken ayetin devamında "yaptığı işin cezasını tatsın" (*li yezûka vebâle emrihî*) şeklindeki ibarede "olumsuz yaptırım" anlamında *vebâl* sözcüğünü kullanmıştır. Bir başka örnekte; işlenen günahlar için derhâl af dileyip yapılan hatalarda ısrar etmemenin "Allah'tan bağışlanma ve altından nehirler akan cennet" şeklindeki "geribildirimi" *cezâ* sözcüğüyle ifade edilirken ayetin devamındaki "amel edenlerin ödülü ne güzeldir" (*ve ni' me ecrû'l-âmilîn*) şeklindeki ibarede "ödül" anlamında *ecr* sözcüğü kullanılmıştır. Nahl suresinin 96. ve 97. ayetlerinde geçen *necciyenne ecrâhum* "ödüllerini (karşılık olarak) vermek" şeklindeki söz öbeğinde bu durum daha da açık görülmektedir. Necm suresinin 31. ayetinde ise olumlu ve olumsuz bağlam bir arada bulunmakta, yani arka arkaya gelen "kötülük işleyen" ve "iyilik işleyen" kişilerin "karşılığını alması" *cezâ* sözcüğünün fiil formu ile karşılanmıştır: (...) *li yecziyellezîne esâu bimâ 'amilû ve yecziyellezîne ahsenû bi'l-ħusnâ* "Bu, Allah'ın, kötülük edenleri yaptıklarıyla cezalandırması, güzel davrananları da daha güzeliyle mükâfatlandırması içindir." (Karaman vd., 2002: 522). Bütün bunlar *cezâ* sözcüğünün esasen "geribildirim" anlamını taşıdığı, "ödül" ve "olumsuz yaptırım" anlamlarını ise bağlama bağlı olarak kazandığını göstermektedir.

2.3. Bağlam faktörü ve oransal durum

⁸ Bu sözcüğe verilen karşılıkların tespiti için ele alınan çevirilerin işlendiği çalışmaların metin kısmından yararlanılmıştır: bk. Kök, 2004: 1-234; Ünlü, 2004: 40-280; Ata, 2004: 3-156.

Kur'an'da *cezâ* sözcüğünün olumsuz konotasyon bildirmesinde etkili olan faktörlerden birisi bağlamdır. Yukarıda, bu sözcüğün Kur'an metninde bağlama bağlı olarak "ödül" ve "olumsuz yaptırım" anlamlarını kazandığı belirtilmişti. Sözcüğün Kur'an'daki konotasyonel durumunu değerlendirmek üzere yaptığımız inceleme neticesinde, *cezâ* sözcüğünün kullanıldığı 42 yerin 1'inde⁹ (%2) nötr, 16'sında¹⁰ (%38) olumlu, 25'inde (%60) ise olumsuz bağlamda geçtiği belirlenmiştir¹¹. Oransal olarak olumsuz bağlamın önde olması sözcüğün Kur'an'da olumsuz konotasyon bildirdiğinin dayanaklarından birisidir. İlgili sözcüğün farklı bağlamlarda geçtiği ayetlerden şu şekilde örneklemeler yapılabilir:

Olumsuz bağlam örnekleri:

(78:24-26) *lā yezūkūne fihā berden ve lā şerāben / illā hamīmen ve ġassākan / cezā'en vifākan* "Orada bir serinlik ya da (susuzluk gideren) bir içecek tatmazlar, ancak (dünyada yaptıklarına) uygun karşılık olarak kaynar su ve irin tadarlar." (Karaman vd., 2002: 590).

(41:28) *zālike cezā'u a' dā'illāhi'n-nārun lehum fihā dāru'l-ħuldi cezā'en bimā kānū bi āyātina yecħadūne* "İşte bu, Allah düşmanlarının cezası, ateştir. Ayetlerimizi inkâr etmelerinden dolayı, orada onlara *cezâ* olarak ebedî kalacakları yurt (cehennem) vardır." (Karaman vd., 2002: 468).

Olumlu bağlam örnekleri:

(18:88) *ve emmā men āmene ve 'amile şāliħan fe lehū cezā'eni'l-ħusnā ve se neħūlu lehū min emrinā yusran* "İman edip de iyi davranan kimseye gelince, onun için de en güzel bir karşılık vardır. Ve buyruğumuzdan, ona kolay olanını söyleyeceğiz." (Karaman vd., 2002: 288).

(20:76) *cennātu 'adnin tecrī min taħtihā'l-ehāru ħālidīne fihā ve zālike cezā'u men tezekkā* "İçinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan Adn cennetleri! İşte arınanların mükâfatı budur." (Karaman vd., 2002: 303).

Nötr bağlam örneği:

(53:40-41) *ve enne sa'yehu sevfe yurā / summe yuczāhu'l-cezā'e'l-evfā* "Ve çalışması da ileride görülecektir. Sonra ona karşılığı tastamam verilecektir." (Karaman vd., 2002: 523).

2.4. Olumsuz konotasyona eğilim faktörü

Cezâ sözcüğünün Kur'an'da olumsuz konotasyon bildirişinde etkili olan bir diğer faktör, iyilik işleyenler ve kötülük işleyenlerin durumunun mukayese edildiği ayetlerde bu sözcüğün kötülük işleyenlerin "geribildirim"leri için kullanılması, buna mukabil iyilik işleyenlerin "geribildirim"leri için başka bir sözcük yahut ifadenin seçilmesidir. Bu da Kur'an metninde olumsuz konotasyona doğru bir eğilim meydana getirmektedir. Bu durumun açıkça görüldüğü yerlerden birisi Yûnus suresinin 26. ve 27. ayetleridir. Bu iki ayette arka arkaya iyilik işleyen ve kötülük işleyenlerin geribildirimleri

⁹ 53:41.

¹⁰ 3:136; 5:85; 18:88; 20:76; 25:15; 32:17; 34:37; 39:34; 46:14; 54:14; 55:60; 56:24; 76:9, 22; 78:36; 98:8.

¹¹ Kur'an'da *cezâ* fiili, toplam 73 yerde geçmektedir. Bu fiil; Bakara suresi 48. ve 123. ayetlerde ve Lokman suresi 33. ayette olmak üzere toplam üç yerde "karşılığını vermek" değil "birinin bir başkasının yerine geçerek onun adına hesap vermesi" anlamındadır. Dolayısıyla bunlar kapsam dışı bırakılarak 70 sıklık sayısı üzerinden hesaplama ve değerlendirme yapılmıştır. Yapılan değerlendirmede bu fiil 8 yerde¹¹ nötr, 28 yerde¹¹ olumlu, 34 yerde ise olumsuz konotasyonda geçmektedir. Sebe suresi 17. ayette geçen ve yine "karşılık vermek" anlamına gelen *cāzā* fiili geçtiği tek yerde olumsuz konotasyondadır. / Lokman suresi 33. ayette geçen *cāz* ism-i fâili, *cezâ* fiilinin "birinin bir başkasının yerine hesap vermesi" anlamını yansıttığı için; Tevbe suresi 29. ayette geçen *cizyeh* ismi de "vergi" anlamına geldiği için değerlendirme kapsamımız dışında kalmaktadır.

açıklanmaktadır. İyilik işleyenlerin durumunun anlatıldığı 26. ayette *cezâ* sözcüğü kullanılmamış onun yerine *lillezîne* “onlar içindir” ifadesi kullanılmıştır. Bir sonraki ayette ise kötülük işleyenlerin geribildirimini ifade için *cezâ'u seyyi'etin* “kötülüğün geribildirimi” şeklinde bir söz öbeği kullanılmıştır:

lillezîne ahsenū'l-ḥusnā ve zīyādetun ve lā yerheḳu vucūhehum ḳaterun ve lā zilletun ulā'ike aşḫābu'l-cenneti hum fihā ḥālidūne “Güzel davrananlara daha güzel karşılık bir de fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir toz (kara leke) bulaşır, ne de bir horluk (gelir). İşte onlar cennet ehlidirler. Ve onlar orada ebedî kalacaklardır.” (Karaman vd., 2002: 198).

vellezîne kesebū's-seyyi'āti cezā'u seyyi'etin bi misliḥā ve terheḳuhum zilletun mā lehum minallāhi min °āşimin ke ennemā uḡşiyet vucūhuhum ḳiṭa°an mine'l-leyli muzlīmen ulā'ike aşḫābu'n-nāri hum fihā ḥālidūne “Kötülük yapanlara gelince, kötülüğün cezası misli iledir. Onları zillet kaplayacaktır. Onları Allah'a karşı koruyacak hiç kimse yoktur. Onların yüzleri sanki karanlık geceden bir parçaya bürünmüştür. İşte onlar da cehennem ehlidir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.” (Karaman vd., 2002: 198-199).

Bu eğilim, sözcüğün fiil formlarında da görülmektedir. Sözgelimi; Enâm suresi 160., Kasas suresi 84. ve Mümin suresi 40. ayette *men cā'e bi'l-ḥaseneḥ* “kim iyilikle gelirse” yahut *men °amile şāliḫan* “kim iyilik işlerse” ifadeleriyle yaratılan olumlu bağlamda “geribildirim sunmak” anlamında bir fiil kullanmak gerektiğinde *fē lehu* “artık onundur” gibi bir ifade yahut da doğrudan geribildirim açıklandığı *yedḫulūne* (°l-cennete) “(cennete) konulacaklardır”, *yurzeḳūne* “rızklandırılacaklardır” şeklinde fiiller kullanılmıştır. Buna mukabil *men cā'e bi's-seyyi'eti* “kim kötülükle gelirse” yahut *men °amile seyyi'eten* “kim kötülük işlerse” ifadeleriyle yaratılan olumsuz bağlamda ise *cezâ* sözcüğünün fiil formu kullanılmıştır:

6:160: *men cā'e bi'l-ḥaseneḥ fē lehu °aşru emsāliḥā ve men cā'e bi's-seyyi'eti fē lā yuczā illā misleḥā ve hum lā yuzlemūn* “Kim (Allah huzuruna) iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır. Kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar.” (Karaman vd., 2002: 141).

28:84: *men cā'e bi'l-ḥaseneḥ fē lehu ḫayrun minhā ve men cā'e bi's-seyyi'eti fē lā yuczellezîne (yuczā ellezîne) °amilū's-seyyi'āti illā mā kānū ya°melūn* “Kim bir iyilik getirirse ona bundan daha hayırlı karşılık vardır. Kim bir kötülük getirirse, o kötülükleri işleyenler, ancak yaptıkları kadar ceza görürler.” (Karaman vd., 2002: 385).

40:40: *men °amile seyyi'eten fē lā yuczā illā misleḥā ve men °amile şāliḫan min zekerin ev unşā ve huve mu'minin fē ulā'ike yedḫulūne °l-cennete yurzeḳūne fihā bi ḡayri ḫisābin* “Kim bir kötülük işlerse, onun kadar ceza görür. Kim de kadın veya erkek, mümin olarak faydalı bir iş yaparsa işte onlar, cennete girecekler, orada onlara hesapsız rızık verilecektir.” (Karaman vd., 2002: 462).

2.5. Sıklık faktörü

Cezâ sözcüğünün olumlu ve olumsuz bağlamda geçtiği ayetlerin Kur'an metnindeki yerleşimleri de bu hususta göz önünde bulundurulması gereken noktalardan birisidir. Okurun *cezâ* sözcüğüyle ilk kez olumsuz bağlamda karşılaşması, ayrıca sözcüğün geçtiği ilk üç yerde bağlamın yine olumsuz olması ve otuz cüzden oluşan Kur'an metninin ilk on beş cüzünde iki yer hariç tamamıyla bağlamın

olumsuz olması, bir sıklık faktörü olarak sözcüğün olumsuz konotasyon bildirmesinde etkili olan faktörlerden birisidir.

Okurun *cezâ* sözcüğüyle ilk kez karşılaştığı Bakara suresi 85. ayette bağlam olumsuzdur:

(...) *e fe tu'minūne bi ba° zī°-l-Kitābi ve tekfurūne bi ba° zin femā cezā'u men yef° alu zālike minkum illā hizyun fi°-l-hayāti°d-dunyā ve yevme°-l-kiyāmeti yuraddūne ilā eşeddi°-l-°azābi* (...) “Yoksa siz Kitâb’ın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Sizden öyle davrananların cezası dünya hayatında ancak rüsvaylık, kıyamet gününde ise en şiddetli azaba itilmektir.” (Karaman vd., 2002: 14).

Yalnız bu ayette değil sözcüğün geçtiği takribî iki ayette daha olumsuz bağlam devam etmektedir:

2:191: *vaqtulūhum haysu sekıftumūhum ve ahrıcūhum min haysu ahracūkum ve°-l-fitnetu eşeddu mine°-l-°atli ve lā tuķātılūhum ° inde°-l-mescidi°-l-harāmi hattā yuķātılūkum fihi fe in ķātelūkum faķtulūhum kezālike cezā°-l-ķāfirīne*

“Onları (size karşı savaşanları) yakaladığınız yerde öldürün. Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne, adam öldürmekten daha kötüdür. Mescid-i Haram’da onlar sizinle savaşmadıkça siz de onlarla savaşmayın. Eğer onlar size karşı savaş açarlarsa siz de onları öldürün. İşte kâfirlerin cezası böyledir.” (Karaman vd., 2002: 30).

3:87: *ulā°ike cezā°uhum enne °aleyhim la°netallāhi ve°-l-melā°iketi ve°n-nāsi ecme°īne* “İşte onların cezası, Allah’ın, meleklerin ve bütün insanlığın lanetine uğramalarıdır.” (Karaman vd., 2002: 58).

Ayrıca *cezâ* sözcüğünün geçtiği 42 yerden 21’i yani yarısı, yine Kur’an metninin yarısını oluşturan ilk 15 cüzde bulunmaktadır. Bu kısımda ilgili sözcük sadece 2 kez (3:136 ve 5:85) olumlu bağlamda geçmektedir. Diğer yerlerin tamamında sözcük olumsuz bağlamda geçmektedir. Bu durumun da sözü edilen konotasyonun oluşmasında etkili olduğu söylenebilir.

2.6. Söylem faktörü

Cezâ sözcüğünün olumsuz konotasyon bildirişi üzerinde etkili olan bir diğer faktör söylemdir. Sözcüğün olumsuz bağlamda geçtiği ayetler söylem bakımından, olumlu bağlamdakilere kıyasla okur üzerinde çok daha derin etkiler uyandıracak kısımlara denk gelmiştir. Bu söylem, gücünü; yaptırımların açıklanmasında ayrıntıya girilmesi, yaptırım zamanı ve mekânı bakımından somutluk; suç, suçlular ve yaptırım tanımlamalarında bazı betimlemeler yoluyla konotasyonel olarak korku ve dehşet uyandırıcı sözcük ve ifadelerin seçilmesi gibi unsurlardan almaktadır.

Cezâ sözcüğünün olumlu bağlamda geçtiği ayetlerin çoğunluğunda “ödül”ler kısa ve genel ifadelerle anlatılmış, ayrıntıya girilmemiştir. Bu ayetlerde genellikle “ödül”ün *tecrī min taḥtiḥā°l-enhāru* “altından ırmaklar akan” ve *ḥālidīne fihā* “ebedî kalınacak” cennetler olduğu bildirilmiş fakat ayrıntıya girilmemiştir. Taha suresi 76. ayet (20:76) bu duruma örnek gösterilebilir: *cennātu °adnin tecrī min taḥtiḥā°l-enhāru ḥālidīne fihā ve zālike cezā°u men tezekkā* “İçinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar

akan Adn cennetleri! İşte arınanların mükâfâtı budur. (Karaman vd., 2002: 303)”. Bunlar dışında yalnızca üç ayette [Vâkıa suresi 24., İnsan suresi 22. ve Nebe suresi 36. ayet (56:24, 76:22 ve 78:36)] *cezâ* sözcüğünün bildirdiği “ödül”ler ayrıntılı olarak bildirilmiştir. Vâkıa suresinde bu ödüllerin açıklandığı kısım 15 ilâ 37. ayetler, İnsan suresinde 11 ilâ 22. ayetler, Nebe suresinde ise 31-36. ayetler arasına yayılmıştır: “cevherlerle işlenmiş tahtlar üzerinde karşılıklı yaslanıp oturma, Maîn çeşmesinden doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle çevrelerinde hizmet eden ölümsüz gençler, beğendikleri meyveler, canlarının çektiği kuş etleri, saklı inciler gibi iri gözlü huriler (56:15-37’dan); cennet ipekleri, koltuklara kurulmak, yakıcı güneşe de dondurucu soğuğa da maruz kalmamak, gölgeleri üzerine sarkan ağaçların kolayca koparılabilen meyvelerinden yararlanmak, gümüş kaplar ve billur kaselerle cennet şarabı sunan sakiler, zencefil karışımı Selsebîl pınarı, onlara hizmet eden ve etrafa saçılmış incileri andıran ölümsüz gençler, yeşil ipektan ince ve kalın elbiseler, gümüş bilezikler (76:11-22’dan); bahçeler, üzüm bağları, içecek dolu kaseler (78:31-36’dan)¹²”. Fakat, tekrar edilecek olursa, bu üç ayet dışında *cezâ* sözcüğünün olumlu bağlamda geçtiği ayetlerin tamamında ödüller yukarıda tanımlandığı gibi kısa ve genel ifadelerle belirtilmiş, ayrıntıya girilmemiştir. Bu sözcüğün olumsuz bağlamda geçtiği ayetlerde ise “yaptırım”ların açıklanmasında ayrıntıya girilmiştir. Bazı ayetlerde “içinde ebedî kalınacak cehennem, ateş; Allah’ın laneti, gazabı; büyük azap” gibi kısa ve genel ifadelerle belirtilmişse de bunların sayısı sınırlıdır. Çoğunlukla bu yaptırımlar ayrıntılı olarak belirtilmiştir: “irin ve kaynar sudan başka bir içecek ve bir serinlik tatmamak (78:21-26), öldürülmeleri yahut asılmaları yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut da buldukları yerden sürülmeleri (5:33), kıyamette kör, dilsiz ve sağır bir hâlde ve yüzükoyun olarak bir araya getirilmek (17:97-98), öldürülmek (2:191), ellerinin kesilmesi (5:38), zindana atılmak veya elem verici bir işkence (12:25), avlanan hayvanın dengince Kâbe’ye kurban sunulması (5:95) vb.¹³”

Kurgu Seviyesi Kuramı’na göre, psikolojik olarak uzak nesnelere soyut algılanırken, daha yakın olanlar somut algılanmaktadır. Psikolojik uzaklık zamansal olarak uzak gelecek veya geçmiş, mekânsal olarak uzak yerler; sosyal mesafe olarak tanıdık olmama durumu ve gerçek değil varsayımsal bir şey olma gibi çeşitli biçimlerde vuku bulabilmektedir (Alper, 2017: 7).

Buradan yola çıkarak, “somut”un etki gücünün “soyut”a göre daha fazla olduğu, özellikle bilişsel psikolojinin bir konusu olarak “öğrenme” ile ilgili araştırmalarda gösterilmiştir. Sözelimi; Paivio tarafından geliştirilen çift kodlama sisteminde, sözcük öğrenimi ve bunların hatırlanması konusunda somut nitelikli olanların “zihinsel bağ kurma” imkânı bakımından soyut niteliklilere kıyasla öğreniminin daha olay ve akılda kalıcı olduğu ortaya konmuştur (Ayçiçeği ve Yüceil, 1999: 233). Bu sistemde “somut”un gücünü; *hem sözel hem de imgelem sisteminde temsil edilebilmesinden aldığı anlaşılmalıdır (Aldağ, 2005: 29)*. Bu durumu konumuzla ilişkilendirecek olursak, Kur’an metninde *cezâ* sözcüğünün bildirdiği “ödül” ve “yaptırım”ların bir kısmının zaman olarak “mevcut yaşam”da, mekân olarak da “dünya”da; bir kısmının da zaman olarak “ölümden sonraki yaşam”da, mekân olarak da “ahiret” yurdunda verildiği yahut verileceği bildirilmektedir. Okur tarafından, bir zaman-mekân unsuru olarak “ölümden sonraki yaşam ve ahiret” uzak gelecek ve uzak yer olarak soyut algılanırken, “mevcut yaşam ve dünya” somut algılanır. Bu da, “somut”un etki gücü göz önüne alındığında, “mevcut yaşam ve dünya” unsurlarının çoğunlukta bulunduğu bağlamsal anlamın okur

¹² İlgili ibarelerin geçtiği ayet mealleri için bk. Karaman vd., 2002: 531-532, 586-587, 591.

¹³ İlgili ibarelerin geçtiği ayet mealleri için bk. Karaman vd., 2002: 590, 107, 276, 30, 108, 224, 116.

algısında daha güçlü ve kalıcı bir etki yapacağını gösterir. Dolayısıyla sözü edilen anlam değişmesinde bir dil dışı faktör olarak psikolojinin oynadığı rolün önemi ortaya çıkmaktadır.

Cezâ sözcüğünün olumlu bağlamda geçtiği ayetlerin sadece ikisinde ödül zamanı ve mekânı “bulunulan an/mevcut yaşam” ve “dünya”dır. Kamer suresi 14. ayette Nuh peygambere “tahtalardan yapılmış, çivilerle çakılmış bir gemi”nin ödül olarak verildiğinden söz edilir ve bu ödül zaman olarak mevcut yaşamda, mekân olarak da dünyada verilmiştir. İnsan suresi 9. ayette ise seve seve yoksulu, yetimi ve esiri yedirenlerin ödül yahut karşılık namına bu kimselerden herhangi bir beklenti içinde olmadıkları anlatılırken zaman ve mekân yine “mevcut yaşam” ve “dünya”dır. Fakat bu ayetlerin dışında kalan yerlerin tamamında zaman “ölümden sonraki yaşam”, mekân ise “ahiret yurdu”dur. Sözelimi; Âl-i İmrân suresi 136. ayette takva sahiplerine vaat edilen “bağışlanma ve altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalınacak cennet” ödülü ölümden sonra ve ahiret yurdunda verilecektir. Buna mukabil *cezâ* sözcüğünün olumsuz bağlamda geçtiği ayetlerin yarısında zaman “mevcut yaşam”, mekân ise “dünya”dır. Sözelimi; Mâide suresi 38. ayette, hırsızlık yapanın cezası ellerinin kesilmesi; aynı surenin 95. ayetinde ihramlı iken avlananın cezası avladığı hayvanın dengince Kâbe’ye kurban sunması; Tevbe suresinin 26. ayetinde Resûlullâh ve müminlere savaş açanın cezası görünmeyen ordular indirilmek suretiyle helâk edilmeleri olarak “mevcut yaşam”da ve “dünya”da verilmiş ve verilecektir. Bu durum, *cezâ* sözcüğünün olumsuz bağlamda geçtiği ayetlerde söylemi güçlü kılmakta, meydana getirdiği etkiyle de sözcüğün anlamını “olumsuz yaptırım” lehine çevirecek bir algı oluşturmaktadır.

Söylemin gücünü aldığı bir diğer unsur; suç, suçlular ve yaptırım tanımlamalarında bazı betimlemeler yoluyla konotasyonel olarak korku ve dehşet uyandırıcı sözcük ve ifadelerin seçilmesidir. Bu bazen, ilgili ayetlerde sözü edilen suçlular hakkında, karşılaşacakları yaptırımlardan başka, hususen bazı ifadeler kullanılması şeklinde zuhur etmiştir. Bunların son derece ağır ifadeler olmaları, kendilerini sözcük seçimi bakımından kayda değer kılmaktadır. Sözelimi; Tevbe suresi 95. ayette mal mülk sahibi olduğu halde binbir gerekçe ile, üstelik Allah adına yemin ederek seferden geri duran kişiler hakkında hususen *rics* “pislik, murdar”, Nebe suresi 22. ayette de hesap gününü ummayanlar ve ayetleri yalan sayanlar için hususen *şâğîn* “azgınlık” sözcüğü kullanılmıştır. Yine Fussilet suresi 28. ayette söz konusu edilen suçlular için *a‘dâ‘illâh* “Allah düşmanları” gibi sözcük seçimi bakımından son derece ağır bir ifade kullanılmıştır. Aynı şekilde Mâide suresi 29. ayette suçluların yaptırımları açıklandıktan sonra bir sonraki ayette bu kimseler *hâsirîn* “zarar edenler, hüsrana uğrayanlar” sözcüğüyle hususen vasıflandırılmışlardır. Öyle ki Bakara suresi 191. ve Tevbe suresi 26. ayette *cezâ* sözcüğüyle bir terkip içerisinde geçen (*cezâ‘u’l-kâfirîn* “kafirlerin cezası”) *kâfir* ile Mâide suresi 29. ve Haşr suresi 59. ayette yine böyle bir terkip içerisinde geçen (*cezâ‘u’z-zâlimîn* “zalimlerin cezası”) *zâlim* sözcükleri burada sözü edilenler yanında konotasyonel olarak nispeten hafif kalmaktadır.

İlgili ayetlerde suçlulardan başka bu kimselerin karşılaşacakları yaptırımların belirtilişinde konotasyonel olarak korku ve dehşet duygularını en kesif biçimde uyandıran sözcük ve ifadeler seçilmiştir. Nebe suresi 26. ayette, suçluların yegâne içeceğini bildirmek üzere seçilen *ğassâk* “irin, cerahatlı sıvı” ve *hamîm* “kaynar su” sözcükleri korku ve dehşetten başka tiksinti duyguları da uyandırarak en güçlü etkiyi yapmaktadır. Mâide suresi 33. ayette geçen *en yuğattelū ev yuşallebū ev tuğatta‘a eydihim ve erculuhum min hilâfin* “öldürülmeleri yahut asılmaları yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi”, İsrâ suresi 97. ayette geçen *naşsuruhum yevme‘l-kiyâmeti ‘alâ vucūhihim ‘umyen ve bukmen ve şummen* “kıyamette kör, dilsiz ve sağır bir hâlde ve yüzükoyun olarak bir araya

getirilmek gibi" yaptırımları da şiddetli korku ve dehşet duyguları uyandıran tasarımlardır. Ayrıca yaptırımların kendisinin ve gerçekleştirilme şekillerinin belirtilişinde *esve'e* "en kötü" (41:27) , *eşedd* "en şiddetli" (2:85) gibi en üstünlük isimleri (ismu't-tafdîl) ve *aşserîn* "en çok ziyana uğrayanlar" (9:103) gibi mübalağa siygaları kullanılmıştır.

Cezâ sözcüğünün olumsuz bağlamda geçtiği ayetlerde söylemi güçlendiren bir diğer unsur yaptırımın belirtildiği ayetin öncesi ve sonrasında da pekiştirici ifadelerin kullanılmasıdır. Sözelimi; Nebe suresinde *cezâ* sözcüğü 26. ayette geçmesine ve yaptırım burada açıklanmasına rağmen konu 21. ayetten başlatılır. Bu ayette konuya *inne cehenneme kânet mirşâden* "şüphesiz cehennem pusuda beklemektedir" gibi tehdit içerikli çarpıcı bir ifadeyle girilmiştir. Aynı şekilde Bakara suresi 191. ayette *el-fitnetu eşeddu min el-kaṭli* "fitne, adam öldürmekten daha kötüdür" uyarısıyla konuya giriş yapılmıştır. Yine İsrâ suresi 97. ayette suçluların yaptırımları açıklandıktan sonra, bir sonraki ayette "ateşi yavaşladıkça alevi arttırılacak" bir cehennem betimlenir. Aynı surenin 63. ayetinde de yaptırım açıklandıktan sonra *cezâ'en mevfüran* "tam (eksiksiz, kusursuz) bir ceza!" gibi bir ifadeyle bu yaptırım söylemce pekiştirilmiştir. Tevbe suresi 81. ayette Allah'ın resûlüne seferde eşlik etmeyip geride kalarak sevinen ve üstelik de sefere gidenlere "sıcak havada sefere çıkmayın" diye telkin eden kimselere yaptırımın açıklandığı 82. ayet öncesi *nâru cehenneme eşeddu ḥarran lev kânü yefḥahûn* "Cehennem ateşi daha sıcaktır! Keşke anlasalardı!", yaptırımın açıklanmasından hemen önce de *felyazḥakû ḳalîlen velyebkû keşîran* "Az gülsünler, çok ağlasınlar!" şeklinde benzetme ve mukayese yoluyla ifadeyi güçlendirilen ve yaptırımın ağırlığını hissettiren ön uyarılar gelmiştir.

Ele alınan ayetlerde söylemi güçlendiren unsurlardan birisi de benzetmedir. Yûnus suresi 27. ayette suçlular için *ke ennemâ uḡşiyet vucûhuhum ḳiṭa'an min el-leyli muḫlimen* "sanki yüzleri karanlık geceden bir parçaya bürünmüştür" şeklinde bir benzetme yapılarak ifade kuvvetlendirilmiştir. Yine Haşr suresi 16. ayette ikiyüzlüler *ke meşeli eş-şeytâni* "şeytanın durumu gibidir" denerek bu kimseler, insanlara inkâr etmeyi öneren, insan inkâr edince de ondan uzaklaşan şeytana benzetilmiştir.

Cezâ sözcüğünün olumsuz bağlamda geçtiği ayetlerin bazılarında ise söylem, yukarıda ifade edilen unsurlar bakımından güçlü değildir. Sözelimi; Mâide suresi 95. ayette ihramlı iken avlanma suçunun yaptırımı "Kâbe'ye avladığı hayvanın dengince bir hayvan kurban getirmek yahut fakirleri doyurmak yahut oruç tutmak", Yûsuf suresi 74. ve 75. ayetlerde ise hırsızlık suçunun yaptırımı olarak Yûsuf peygamberin bir uygulaması olarak "eşya sahibine bir yıl kölelik yapmak" şeklinde açıklanmıştır. Görüldüğü gibi bu ayetlerde suç ve yaptırım, ilgili ayet içerisinde sınırlı kalmış; suç, suçlu ve yaptırımın tanımlanması ve vasıflandırılmasında gerek sözcük seçimi gerekse yukarıda ifade edilen unsurlar bakımından güçlü bir söylemde bulunulmamış, yaptırım daha ziyade "kıyas" mesabesinde tutulmuştur. Fakat bu durum, sadece adı geçen ayetlerde mevcut olup *cezâ* sözcüğünün geçtiği diğer tüm ayetlerde yukarıda ayrıntılı olarak açıklanan güçlü söylem söz konusu olmuştur.

3. Sonuç

Kur'an'da 42 kez geçen *cezâ* sözcüğü "karşılık, geribildirim" anlamına gelmektedir. Bu sözcüğe farklı anlamlar kazandıran ise bağlamdır. Sözcük; olumlu bağlamda geçtiği yerlerde "ödül", olumsuz bağlamda geçtiği yerlerde "olumsuz yaptırım" anlamını vermektedir. Türk diline 11. yüzyılda Kur'an tercüme yoluyla giren sözcük, bu dilde zaman içerisinde anlam daralmasına uğrayarak sadece "olumsuz yaptırım" anlamını ifade eder duruma gelmiştir. Bu anlam olayını hazırlayan sebepler

arasında bir dil içi faktör olarak ödünçlemenin rolü bulunmaktadır. *Cezâ* sözcüğünün Türk diline girişi, prestij ödünçlemesi şeklinde olmuştur. Çünkü ilgili devirde Türk dilinde, kendisiyle hemen hemen aynı anlam alanına sahip olan ve yüksek bir kullanım sıklığına sahip bulunan *yanut* gibi bir rakibi mevcuttur. *Cezâ* sözcüğünün alıcı dildeki rakibi karşısında tutunabilmesi, hem prestijini kutsal kitaptan alan bir ödünçleme olması hem de bağlama bağlı olarak kazandığı “olumsuz yaptırım” anlamına itilmesi sayesinde olmuştur. Bu anlama itilmesinde başlıca rolü ise sözcüğün kaynak metin Kur’an’da bağlam, sıklık, söylem gibi bazı unsurların etkisiyle olumsuz konotasyon bildirmesi oynamıştır.

Kaynakça

- Aksan, D. (2005). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aldağ, H. (2005). Öğrenme ve Öğretmede A. Paivio’nun İkili Kodlama Kuramı. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14/2, 29-48.
- Alper, S. (2017). Somut ve Soyut Düşünme Nedir? Ahlaki ve Siyasi Tutumlara Olan Etkileri Nelerdir?. *Pivolka*. 7/25, 7-9.
- Arat, R. R. (1959). *Kutadgu Bilig II-Tercüme*, II. Seri, No: 20, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ..... (1979). *Kutadgu Bilig III-İndeks*, Haz.: Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 47. Seri IV, Sayı: A 12.
- ..... (1991). *Kutadgu Bilig I-Metin*, 3. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, A. (2004). *Türkçe İlk Kur’an Tercümesi (Rylands Nüshası) - Karahanlı Türkçesi (Giriş-Metin-Notlar-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ayçiçeği, A.; Yüceil, S. (1999). Soyut Kelimeler De Somut Kelimeler Kadar Hatırlanabilir Mi?. *İstanbul Üniversitesi Tercüme Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 21, 233-239.
- Bussmann, H. (1996). *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. Translated by: Gregory P. Trauth&Kerstin Kazzazi. London and New York: Routledge.
- Caferoğlu, A. (2015). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. 3. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, S.G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Ercilasun, A.B. (2016). *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*. 1. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ercilasun, A.B.&AKKOYUNLU, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti’t-Türk, Giriş-Metin-Çeviri, Notlar, Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaman, H. vd. (2002). *Kur’ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kök, A. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur’an Tercümesi (TIEM 73, 1v/235v/2)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Trask, R.L. (1999). *Key Concepts in Language and Linguistics*. London and New York: Routledge.
- Ünlü, S. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur’an Tercümesi (TIEM 73, 235v/3-450r/7)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Vardar, B. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. 2. Baskı. İstanbul: Multilingual Yayınları.

İnternet kaynakları

<http://pkdas.in/JNU/hcl/brr.pdf>

https://www.uni-due.de/SHE/SHE_Change_Semantic.htm

Kısaltmalar

Alm.: Almanca.

bk.: bakınız.

İng.: İngilizce.

Fr.: Fransızca.